

мо, ставлять за мету підштовхнути (спонукати) суспільство до створення повноформатних політичних партій — оптимального інструменту репрезентації інтересів у демократичному суспільстві. Адже згідно з цими законами з 2006 р. вибори депутатів майже всіх ланок органів народного представництва відбуватимуться за партійно-пропорційною виборчою системою. Щоправда, зарубіжна теорія, належно оцінюючи роль політичних партій, неоднозначно визначає їх місце в суспільстві. Так, одні німецькі вчені вважають, що політичні партії є необхідними посередниками між електоратом і ефективним парламентським правлінням, розглядають партійну державу як сурогат безпосередньої демократії в державній сфері, партії виступають тут як рупор організованого народу [10, 51-52]. Інші ж дещо інакше формулюють думки з цього приводу: відповідальність за стан суспільства знаходиться в руках громадян, а не партій, партійна державність є немов би етикеткою стану справ, а громадянська держава — ідеалом, з яким партійна держава повинна порівнювати свої сили [10, 120]. Зви-

чайно, ми повинні творчо ставитися до зарубіжного досвіду. Якщо аналізувати події загадуваної “помаранчевої революції”, Україна ближча до позиції другої групи вчених, оскільки захисниками конституційного ладу виступили громадяни. Наші партії, на жаль, у більшості є віртуальними структурами з “приписаними” до них людьми [7]. І все ж, дивлячись на перспективу, не можна не погодитися з науковими положеннями, що за наявності організованих партій легше спрямовувати розрізнені устремління до загальної мети, чим партії сталіші, чим щільніше вони зрослися з історією народу, чим повніше визначилась їх програма, тим оптимальнішим є політичне життя, засноване на свободі [5, 680-681]. І безспірною є теза, що тільки зріла громадська думка породжує істинні політичні партії.

Отже, формування соціально-організованого суспільства буде важливою гарантією втілення в життя конституційного положення згідно з яким носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ.

Використані матеріали:

1. Постанова Верховної Ради України від 27.XI.2004 р. “Про політичну кризу в державі, що виникла в зв’язку з виборами Президента України” // Голос України. — 2004. — 30 лист.; Постанова Верховної Ради України від 01.12.04 р. “Про стабілізацію політичної та соціально-економічної ситуації в Україні та запобігання антиконституційним діям і сепаратистським проявам, що загрожують суверенітету і територіальній цілісності України” // Голос України. — 2004. — 2 грудня.
2. Карпов О. Рушійні сили “помаранчевої революції” // Голос України. — 2004. — 24, 28 груд.
3. Эсмен А. Основные начала государственного права. — Москва, 1898.
4. Владкич Л. Организация на демократичната държава. — София, 1942.
5. Черинь Б. О народном представительстве. — Москва, 1899.
6. Закон України від 08.12.2004 р. “Про внесення змін до Конституції України” // Голос України — 2004. — 8 груд.
7. Особливості й умови політичного сезону потребують широкої розмови. Виступ Голови Верховної Ради України Володимира Литвина під час відкриття четвертої сесії Верховної Ради України четвертого скликання // Голос України. — 2003. — 3 верес.
8. Закон України від 25 березня 2004 р. “Про вибори народних депутатів України” // Голос України. — 2004. — 20 квіт.
9. Закон України від 6 квітня 2004 р. “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” // Голос України. — 2004. — 23 квіт.
10. Изензеей, Кирххоф П. Государственное право Германии. Том I. — Москва, 1994.

Релігійні організації як юридичні особи

В. ПІДДУБНА

(Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого)

Правове становище релігійних організацій як юридичних осіб недостатньо досліджено у правовій літературі. У вітчизняній науці і практиці відсутній єдиний підхід до вирішення питання про правовий статус релігійних організацій та про їх місце в організації суспільства. Юридична література, навіть, не містить визначення поняття релігійної організації, оскільки фундаментальні дослідження їх правової природи відсутні. Разом з тим слід зазначити, що до жовт-

невої революції такими дослідженнями займалися вчені Н. Суворов — “Курс церковного права”, В. Ельяшевич — “Юридична особа, її походження і функції в римському приватному праві”, А. Павлов — “Курс церковного права”, П. Соколов — “Церковно-майнове право у греко-римській імперії. Досвід історико-юридичного дослідження”, В. Милотін — “Про нерухоме майно духовенства у Росії”, І. Попов — “Короткий курс з церковного права”. Православна церква у дореволюційній Росії мала статус державної ре-

лігійної організації, діяльність і, навіть, відправлення культу якої визначалося державними законами. Законодавство царської Росії про церкву входило до "Зводу законів Російської імперії", встановлювало правила про права і обов'язки православного духовенства, про майнові права церкви, її адміністративні, судові, фінансові й інші функції, про ведення церквою актів цивільного стану, про цензуру духовну, про заборону і припинення злочинів проти віри і церкви [1]. Існувала окрема галузь науки, яка мала назву "церковне право". Під ним слід розуміти сукупність релігійних і юридичних норм, які регулюють структуру та діяльність церкви. З відміною дореволюційного законодавства ці юридичні норми втратили силу. Після революційного законодавства про релігійні організації характерно тим, що не визнавало за ними статусу юридичної особи і позбавило їх права власності на майно. Так, відповідно до Декрету РНК РСФРР від 23 січня 1918 р. "Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви": "Ніякі церковні та релігійні товариства не мають права володіти власністю. Прав юридичної особи вони не мають" (п. 12). Аналогічна норма закріплена і у Положенні про релігійні об'єднання 1929 р. — основному нормативному акті, який регулював питання, пов'язані з діяльністю релігійних організацій.

У 1976 р. прийнято Положення про релігійні об'єднання в Українській РСР, де релігійним організаціям (релігійним центрам, духовним управлінням, зареєстрованим релігійним товариствам) надавалися права юридичної особи у частині купівлі транспортних засобів, оренди, будівництва, набуття у власність будов для своїх потреб, виробництва церковного начиння і продажу його товариствам віруючих.

На сьогоднішнє правове становище релігійних організацій визначається ст. 35 Конституції України: "Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви". Цивільним кодексом України (далі — ЦК), Законом від 23 квітня 1991 р. "Про свободу совісті та релігійні організації" (далі — Закон), статутами релігійних організацій.

Релігійна організація визнається юридичною особою з моменту реєстрації її статуту. Відповідно до ст. 80 ЦК юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, яка наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю і може бути позивачем та відповідачем у суді. Традиційно у теорії цивільного права виділяють такі ознаки юридичної особи: організаційна єдність, наявність відокремленого майна, самостійна цивільно-правова відповідальність, виступ у цивільному обороті від свого імені.

Передусім релігійним організаціям притаманна така ознака, як організаційна єдність. У теорії цивільного права під нею розуміють чітку внутрішню структуру, яка полягає у конкретному підпорядкуванні органів управління, у регламентації відносин між структурними підрозділами. Організаційна єдність — необхідна умова для об'єднання декількох осіб у структуру, що дає можливість пе-

ретворити їх волю на волю юридичної особи, яка виступає як єдине ціле. Названа єдність закріплюється статутними документами юридичної особи.

Будучи колективними утвореннями, релігійні організації діють як одне ціле з єдиною метою, встановленою у законі, а саме — задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру. Залежно від внутрішніх релігійних правил (настанов), котрі визнаються традиційми і належністю до певного релігійного об'єднання, яке має своє віровчення, культову практику, дані організації мають різну організаційну побудову і органи управління. Наприклад, релігійні організації: громади, управління (центри), монастирі, духовні навчальні заклади, як самостійні юридичні особи, можуть входити до релігійного об'єднання Українська Православна Церква. Релігійні організації діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури. Порядок створення органів управління та їх повноваження закріплюються у статутах вказаних організацій і пов'язані з конфесійними правилами. Існують як колегіальні органи — загальні збори громади, Собор Єпископів церкви, так і одноособові органи — настоятель у православної громаді, ректор духовного навчального закладу. Колегіальні органи створюються у виборному порядку, одноособові — як у результаті виборів, так і за призначенням.

Другою ознакою релігійних організацій є наявність відокремленого майна. У науці цивільного права наявність останнього означає, що майно юридичної особи відокремлене від майна власників, які створили цю організацію, держави, інших суб'єктів цивільного права. Майнова відокремленість релігійних організацій полягає у тому, що вони є власниками майна, яке їм належить. У власності цих організацій можуть бути будівлі, предмети культу, об'єкти виробничого, соціального і добродійного призначення, транспорт, копії та інше майно, необхідне для забезпечення їх діяльності. У сучасній практиці майнова база релігійних організацій не завжди буває сформована на момент її створення. Майнова відокремленість у цьому разі полягає у суб'єктивному праві, в абстрактній можливості для релігійної організації мати таке майно у майбутньому. Особливістю ознаки майнової відокремленості є те, що після передачі майна цій організації її засновники втрачають усі майнові права щодо нього. Так, вони не вправі одержувати дивіденди, розподіляти майно організації у разі її ліквідації.

Членські корпоративні відносини, які складаються у цих організаціях, мають організаційний немайновий характер. Ніякої взаємної майнової відповідальності названих організацій та їх членів не існує. Вихід учасника з цієї організації не має жодних майнових наслідків (обов'язків), тому здійснюється безперешкодно.

Третьою ознакою є самостійна цивільно-правова відповідальність релігійних організацій, яка полягає у тому, що вони несуть самостійну майнову відповідальність за своїми зобов'язаннями всім належним їм майном. Засновники релігійних організацій не відповідають за її зобов'язаннями, а остання не відто-

відає за зобов'язаннями засновників. Слід погодитись з точкою зору, що передумовою самостійної майнової відповідальності будь-якої юридичної особи є наявність у неї відокремленого майна[2], яке може слугувати об'єктом претензій з боку кредиторів. Але, що стосується релігійних організацій, то на їх майно не може бути звернене стягнення за вимогами кредиторів.

Четвертою ознакою релігійних організацій як юридичних осіб є виступ у цивільному обороті від свого імені, яка означає можливість для організації набувати і здійснювати цивільні права та нести обов'язки, а також виступати позивачем і відповідачем у суді. Релігійні організації виступають у цивільному обороті від свого імені, самостійно набувають цивільні права і обов'язки. Погоджуємося з такою точкою зору, що цивільний оборот є сукупністю правочинів та інших юридичних фактів, які породжують цивільні правовідносини, в силу котрих здійснюється перехід майна за тим чи іншим юридичним титулом від однієї особи до іншої[3]. Релігійні організації, як несприємницькі, не є професійними учасниками цивільного обороту. Їх виступ у ролі самостійних юридичних осіб обумовлений необхідністю матеріального забезпечення основної діяльності, не пов'язаної з участю у майнових відносинах[4]. Зазначене вище дозволяє зробити висновок, що релігійні організації належать до юридичних осіб приватного права. Оскільки, по-перше, правове становище цих організацій регулюється Законом "Про свободу совісті та релігійні організації"; по-друге, більшість з видів даних організацій створюється за ініціативою приватних осіб (ст. 8, ч. 2 ст. 10 Закону); по-третє, реєстрація цих організацій здійснюється у нормативно-явочному порядку (ст. 14 Закону). Як слушно зазначав свого часу І.Покровський: "Так, например, в значительной степени современный вопрос об отделении церкви от государства, с юридической точки зрения, является не чем иным, как именно вопросом о перенесении всей дагной области отношений из сферы права публичного в сферу права частного. Удовлетворение религиозных потребностей должно быть предоставлено частным союзам верующих, которые будут регулировать свои отношения путем своих частных соглашений".

Разом з тим релігійні організації належать до несприємницьких юридичних осіб. Оскільки, по-перше, мета їх створення — задоволення релігійних потреб, сповідувати і поширювати віру; по-друге — ці організації мають право займатися підприємницькою діяльністю, шляхом заснування юридичних осіб, у формах і порядку, встановленому в законі, але така діяльність повинна відповідати цілям даних організацій і бути спрямована на їх

досягнення; по-третє — відсутнє право на розподіл отриманого прибутку між засновниками.

Правоздатність релігійних організацій має спеціальний характер і виникає з моменту реєстрації їх статутів. Порядок створення, реєструючі органи, перелік необхідних документів для реєстрації, її строки, підстави відмови у реєстрації статутів визначаються нормами Закону "Про свободу совісті та релігійні організації". Засновниками релігійних організацій можуть бути як фізичні особи, так і юридичні. Статуті релігійних організацій реєструються у Державному комітеті у справах з релігії і у відділених комітетах, які діють при державних місцевих адміністраціях.

Для виконання статутних завдань релігійним організаціям необхідна певна матеріальна база: майно, приміщення, гроші. У власності організації можуть знаходитись культові споруди, предмети релігійної обрядовості, благодійного, культурного і виробничого призначення, жилі будинки, гроші й інше майно, необхідне для забезпечення їх діяльності. Під культовими спорудами слід розуміти приміщення для проведення або забезпечення богослужінь і виконання релігійних обрядів (церкви, собори, костіли, синагоги, мечеті, паводи, каплиці, дзвіниці, мінарети, молитовні тощо). До предметів релігійної обрядовості можна віднести предмети і матеріали, які необхідні для провадження релігійних дій. Майно може переходити у власність релігійних організацій в результаті договорів купівлі-продажу, добровільної пожертви, власного будівництва, спадкування, передачі майна державними органами. Релігійні організації мають право на передачу їм у власність культових будівель із земельною ділянкою, необхідною для обслуговування останніх.

Одним з видів майна, яке знаходиться у власності релігійних організацій, є гроші. Джерела отримання грошових засобів можуть бути різноманітні. Серед них можна виділити наступні: добровільні пожертви громадян, державних, громадських організацій чи установ; доходи, які отримує релігійна організація в результаті здійснення обрядів, реалізації предметів релігійного призначення, релігійної літератури; доходи від здійснення підприємницької діяльності; отримання банківських кредитів, страхових відшкодувань; доходи, отримані внаслідок здійснення будь-яких цивільно-правових правочинів: купівлі-продажу, оренди.

Припинення (злиття, приєднання, поділ, перетворення) або ліквідація релігійної організації здійснюється відповідно до їх статутних положень. Передбачається також ліквідація цих організацій за рішенням суду.

Таким чином, наведене вище свідчить про те, що релігійні організації є юридичними особами і суб'єктами цивільних правовідносин.

Використані матеріали:

1. Н ю р е н б е р г А.М. Свод законов Российской империи. — М., 1910. — Т. XI. — С. 3—106.
2. Т о л с т о й Ю.К., С е р г е е в А.П. Гражданское право. — СПб., 1996. — С. 108.
3. М а т в е е в Г.К. Основания гражданско-правовой ответственности. — М., 1970. — С. 212.
4. Б е л я е в К.П. О делении юридических лиц на коммерческие и некоммерческие в гражданском законодательстве / Актуальные проблемы гражданского права; Под ред. М.И.Брагинского. — М., 1999. — С. 45.